

Que santa Llúcia ens conserve la vista

Enric Marco i Soler

La tradició popular es troba present en les nostres vides més del que ens pensem. Els refranys que ixen espontàniament en les nostres converses denoten la vitalitat de la nostra llengua i fan referència a un sistema de valors que ve d'antic, que està arrelat a la terra, i que s'ha anat transmeten de generació en generació.

La tradició popular es troba present en les nostres vides més del que ens pensem. Els refranys que ixen espontàniament en les nostres converses denoten la vitalitat de la nostra llengua i fan referència a un sistema de valors que ve d'antic, que està arrelat a la terra, i que s'ha anat transmeten de generació en generació.

Els refranys s'han anat creant al llarg de segles per explicar fets o actituds generals i les seues conseqüències, però n'hi ha alguns que poden datar-se perfectament en un moment determinat de la història dels valencians. Així el conegut refrany *Quan el mal ve d'Almansa, a tots alcança* fa clara referència a la batalla del 25 d'abril de 1707 en la qual la victòria de les tropes castellano-franceses del rei Felip V va permetre la seua entrada al Regne de València, que al cap de pocs dies manara cremar Xàtiva i que posteriorment, amb el Decret de Nova Planta, derogava els Furs, les lleis amb què ens havíem governat els valencians des de Jaume I el Conqueridor.

Hi ha alguns altres refranys que estan relacionats amb les dates festives dels sants. Se solen aprofitar aquestes festivitats per donar referències a l'augment o declinar de les hores de llum solar al llarg de l'any. En ser només dites populars no podem pretendre que les afirmacions siguin exactes, sinó només aproximades. De vegades, la proximitat d'una data important i la conservació de la rima és molt més important que l'exactitud temporal. Així la dita *La nit de Nadal, la més llarga de l'any* és astronòmicament falsa ja que clarament el solstici d'hivern, o siga, el dia en què les hores d'insolació són mínimes, cau el 21 de desembre, 3 dies abans. És significatiu

també que existisca un refrany simètric, just al cap de sis mesos, que li passa el mateix. *La nit de Sant Joan, la més curta de l'any*, només és una idea aproximada, ja que el solstici d'estiu és ara 2 dies abans, el 21 de juny. En aquest cas, any rere any, els mitjans de comunicació s'entesten a dir que realment ho és. O no heu sentit que cal anar a la mar a banyar-se els peus en la nit més curta de l'any?

1.- SANTA LLÚCIA PER DOMENICO BECCAFUMI, PINACOTECA NAZIONALE DI SIENA, SEGLE XVI.

Però voldria parlar sobretot dels refranys que formen una sèrie temporal, també anomenats refranys encadenats. Un seguit de refranys va recorrent el calendari de festivitat en festivitat contant-nos l'augment continuat de la llum solar. El seu estudi ens portarà a una de les més estranyes paradoxes temporals i ens endinsarà en la història del calendari. El més conegut és el que comença amb santa Llúcia, que se celebra el dia 13 de desembre. Potser haureu sentit dir la sèrie de refranys encadenats següent:

*Per santa Llúcia, allarga el dia un pas de puça,
per Nadal, un pas de pardal,
per sant Esteve, un pas de llebre,
per Any Nou un pas de bou
pels Reis, un pas d'anyell,
per sant Antoni, un pas de dimoni*

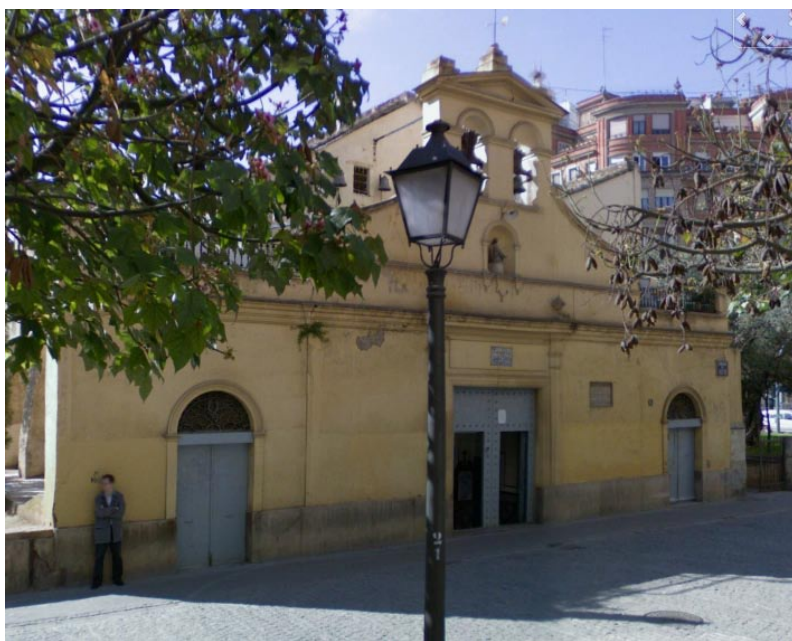
Recordeu que sant Esteve és el segon dia de Nadal i se sol fer també dinar familiar, mentre que sant Antoni se celebra el 17 de gener a moltes ciutats valencianes amb fogueres. Són, per tant, grans festivitats que s'aprofiten per explicitar el pas del temps. Els refranys que encadenen les festes són, però, clarament falsos. No havíem quedat que el dia més curt de l'any era el 21 de desembre, dia del solstici d'hivern i moment de començament d'aquesta estació? I que a partir d'aquesta data, a poc a

poc va creixent el dia? Què fem, doncs? No serveix de res el saber popular que s'ha anat transmetent de generació en generació?

Una cosa està clara. No podem pretendre que quan s'inventaren els refranys ja estaven equivocats o no servien per a res. Eren falsos i, tanmateix, han perdurat en la tradició oral tant de temps? No serà que en algun moment de la història hauran sigut ben vàlids? Però quan? I per què ara no ho són?

Per introduir el tema i veure que la cosa ve de lluny, parlem primer de Llúcia de Siracusa, també coneguda com santa Llúcia, verge i màrtir siciliana.

No es tenen moltes dades comprovables de la vida de la santa, que morí durant les persecucions de l'emperador romà Dioclecià el 304 dC. La tradició popular ens diu que era òrfena de pare i que Eutíquia, sa mare, la va prometre a un home pagà. Llúcia però, que era cristiana, havia decidit dedicar la vida a Déu i fer un vot de virginitat. Els conflictes familiars van ser constants fins que Llúcia va aconseguir que la mare l'alliberara del seu compromís. La raó perquè aquesta canviara de parer va ser que Eutíquia patia una disenteria des de feia quatre anys i l'oració que va fer amb Llúcia davant la tomba de santa Àgata la va curar.

2.- Església de Santa Llúcia situada al carrer de L'Hospital a València. Google Earth, Street View.

El promés no s'hi va conformar i va denunciar Llúcia a les autoritats per ser cristiana. El tribunal va tractar que abandonara la seua fe i adorara a Dioclecià com a deïtat, però la seua negativa la va conduir al martiri. I així, se li van extreure els ulls, entre d'altres moltes tortures a què va ser sotmesa. Tanmateix, miraculosament, continuava veient i finalment va ser decapitada.

En les imatges se la representa amb la palma del martiri i l'espasa amb què fou martiritzada. També, moltes vegades se sol incloure una plata amb els dos ulls a sobre.

És la patrona dels cecs i de totes les professions relacionades amb la vista, com

els òptics, oftalmòlegs, modistes, xofers, electricistes, dissenyadors gràfics, fotògrafs i sembla ser que també astrònoms. És, en fi, la patrona de la vista. D'ací ve l'expressió popular *Que santa Llúcia ens conserve la vista*.

La santa és molt popular a Catalunya i al País Valencià. A la ciutat de València el seu culte es remunta a l'època de la conquesta. Hi podem trobar una capella ben antiga dedicada a la santa situada al carrer de l'Hospital.

La Confraria de santa Llúcia va ser fundada poc després de la conquesta de la ciutat per Jaume I. En aquell moment se li va posar el nom d'Almoina de santa Llúcia. El rei Joan II confirmà els estatuts de la confraria el 1394. Martí l'Humà, l'últim rei del Casal de Barcelona, autoritzà la compra de cases prop de la Porta dels Innocents, actual carrer de l'Hospital, per dedicar una església a la santa i la construcció començà el 1400. Actualment la capella es troba en un estat deplorable amb el sostre caent a trossos a causa de les pluges i les parets somogudes per les vibracions dels combois de la línia 1 del metro. Necessitaria una restauració urgent que la Generalitat Valenciana encara no té prevista.

Per santa Llúcia, allarga el dia un pas de puça. Quin misteri porta amagat aquest refrany aparentment inútil? La solució a la possible paradoxa del refrany de santa Llúcia pot trobar-se en la història del calendari.

La Terra gira al voltant del Sol en, exactament, 365,2422 dies. És el que s'anomena any tròpic. Com es veu, la revolució terrestre no dura un nombre sencer de dies i això fou un veritable problema per a la confecció dels calendaris. No es podia començar un any al matí i l'any següent per la vesprada. Calia que l'any tinguera un nombre concret de dies. Si s'adoptava un any amb una durada de 365 dies sencers s'estaria perdent quasi un quart de dia per any. Al cap de només quatre anys el

3.- ESTÀTUA DE JULI CÉSAR PER NICOLAS COUSTOU (1696). MUSÉE DU LOUVRE, PARIS.

calendari i totes les seues festes es retardarien ja un dia. I al cap d'uns 120 anys el retard ja seria d'un mes. Aquest desfasament és el que va haver de corregir-se d'alguna forma per acomodar les estacions a les dates del calendari. La gran reforma va vindre de la mà de Juli César que, l'any 45 aC, assessorat per l'astrònom egipci Sosígenes, va dictaminar que calia introduir un any de 366 dies, anomenat any bisext o de traspàs, després de 3 anys

normals, per compensar el citat desfasament. Així l'any civil mitjà valdria 365,25 dies, ja ben prop del valor en dies de la translació real de la Terra al voltant del Sol. La regla seria que tot any divisible per quatre fóra bixest. Aquest calendari, anomenat julià, va ser adoptat per tots els regnes que es formaren a partir de la caiguda de l'imperi romà.

Existeix, però una petita diferència en fraccions de dies que no ha estat compensada. La resta 365,2422-365,25 dona una petita fracció de dia de -0,0078 dies. L'any tròpic és, per tant, 11 minuts i 14 segons més curt que l'any julià. Sembla poc però al cap de només 128 anys el retràs ja serà d'un dia.

L'any 325 se celebrà el famós concili de Nicea que, presidit per l'emperador Constantí mateix, propugnà fixar la data de Pasqua en relació amb l'equinocci de primavera. En un món amb dificultats de transport i comunicació aquesta festa cabdal del cristianisme havia de poder ser determinada per qualsevol rector a qualsevol parròquia de la cristiandat sense esperar ordres de Roma. Després de moltes discussions, es va considerar diumenge de Pasqua, i així es continua fent en l'actualitat, el diumenge següent a la primera lluna plena després de l'equinocci de primavera.

Des de la promulgació del calendari julià l'any 45 aC fins la celebració del concili l'any 325 havien transcorregut 370 anys. La diferència de l'any julià respecte

4.- PAPA GREGORI XIII.

de l'any de translació terrestre ja era llavors de quasi tres dies. L'any de celebració del concili de Nicea els equinoccis de primavera i tardor van esdevindre el 21 de març i el 21 de setembre respectivament mentre que els solsticis d'hivern i estiu es van produir els dies 21 de desembre i el 21 de juny respectivament. Tanmateix, en entrar en vigor el calendari julià l'any 45 aC aquestes quatre dates fonamentals de l'any s'havien produït el 24 dels mesos respectius. A més a més a les nits dels solsticis es feien grans festes paganes nocturnes per festejar la nit més curta (solstici d'estiu) i la nit més llarga (solstici d'hivern). Aquestes festes van ser cristianitzades més endavant dedicant-les a sant Joan Baptista (Nit de sant Joan) i al naixement de Jesús (Nadal). En passar els segles, però, els dies dels solsticis van anar separant-se d'aquestes festes i aquestes festivitats van deixar de tindre cap connotació astronòmica.

La vigència del calendari julià durant tota l'edat mitjana va causar que el diumenge de Pasqua que, com hem vist està lligat amb la data de l'equinocci de primavera, s'anara celebrant cada vegada més avançat el mes de març. Al voltant de l'any 1450 el desfasament ja era de quasi 9 dies, ja que els equinoccis i solsticis s'avançaven en aquest dies. Així tenim que el solstici d'hivern s'esqueia al voltant del dia 12 de desembre. I és llavors que la dita de la santa màrtir de Siracusa prén el seu sentit. En aquest moment el dia 13 de desembre, dia de la seua Huygens nº 87

festivitat, era un dels primers dies de l'hivern i quan les hores d'insolació diürna començaven, molt poc a poc, a créixer.

És, per tant, al segle XV quan podem datar aquest refrany tan popular. I a més, podríem també afirmar, que la sèrie de refranys encadenats va nàixer conjuntament, ja que els passos associats a diferents animals en cada festivitat són cada vegada més grans a mesura que passen els dies, des de santa Llúcia fins a sant Antoni.

El desfasament entre els dies del calendari i el començament de les estacions, i les festes canòniques associades a aquestes com la Pasqua, havia arribat a ser ja de 10 dies al segle XVI, per la qual cosa el papa Gregori XIII va encarregar un estudi l'any 1582 per engegar la reforma del calendari a una comissió, els membres més destacats de la qual van ser el jesuïta alemany Christopher Clavius i l'astrònom de Calàbria Luigi Lilio. En honor a aquests científics, a dos cràters de la Lluna se'ls ha posat el seu nom ja en època contemporània.

La Comissió del Calendari va traure una nova norma per als anys bixests. La durada dels anys normals serà, com sempre de 365 dies, però serien de traspàs (de 366 dies) els anys que tinguen les seues dues últimes xifres divisibles per 4, exceptuant els múltiples de 100, dels quals s'extrauen, al seu torn, aquells que siguin divisibles per 400. El calendari gregorià dura, per tant, 365,2425 dies, cosa que fa que la diferència de $365,2422 - 365,2425 = -0,0003$ dies, o siga, 26 segons a l'any d'error. Aquest marge d'error ja és tan inapreciable que la diferència entre l'any civil i l'astronòmic seria d'1 dia al cap de 3300 anys!

Abans d'adoptar aquest calendari el papa Gregori va haver de posar a zero la diferència de dies. I és per això que el còmput dels dies passà directament del dia 4 al 15 d'octubre de 1582 per compensar els dies perduts i posar en marxa el nou calendari gregorià. Aquest fet comportà diverses situacions curioses. Per exemple santa Teresa de Jesús morí justament el dia 4 i no l'enterraren fins el 15 d'octubre, l'endemà mateix, però aparentment

11 dies després! També és sabut que Miguel de Cervantes i William Shakespeare van morir el mateix dia, el 23 d'abril de 1616. Però realment moriren en calendaris diferents ja que la Gran Bretanya no adoptà el calendari gregorià fins el 1752, per no fer cas al Papa catòlic i, per tant, Shakespeare morí realment 10 dies després, el 3 de maig.

I és per això que ja sabem quan va deixar de ser vàlid el refrany *Per santa Llúcia, allarga el dia un pas de puça*. Exactament el 15 d'octubre de 1582.

Aquests refranys encadenats són una creació nostra. Els podem trobar a qualsevol racó del nostre domini lingüístic, des de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó però l'extensió del seu coneixement abasta també totes les terres que parlen una llengua derivada del llatí, les que en termes filològics s'anomenen llengües romàniques. Podem trobar el refrany de santa Llúcia en gallec, asturià, català, francès, occità, o francoprovençal.

5.- ESTAMPA DE SANTA LLÚCIA

gallec	<i>Día de santa Lucía crez o salto dunha pulga o día</i>
asturià	<i>Per Santa Lucía tanto como salta la pulga crez el día</i>
català	<i>Per Santa Llúcia creix el dia un pas de puça</i>
francès	<i>À la Sainte-Luce, le jour croît du saut d'une puce</i>
occità, gascó	<i>À St Lùcie, û saut de pùcie</i>
francoprovençal	<i>A la Sint Lusè, le so d'ena pudz</i>

Aquest fet del continuum de refranys i sants a tota les terres de parlars llatins ens fan pensar que durant l'edat mitjana la cultura i les tradicions eren més semblants del que es pensa. Recordeu, sinó, les predicacions de sant Vicent Ferrer per gran part d'Europa sense haver de canviar de llengua.

L'estudi dels nostres refranys més astronòmics ens han permès aprofundir en les històries del calendari i conèixer molt bé el naixement i mort d'un dels refranys més coneguts.

Que santa Llúcia ens conserve la vista.

Bibliografia.

Gargallo Gil, José Enrique. Per santa Llúcia, un pas de puça. Crecer y decrecer de los días, refranes del calendario. Romania Continua. Estudis Romànics, Volum 24, IEC, 2002.

Lull, José. El Sol de Santa Lucía en Penáguila, Huygens, 76, Gener-Febrer 2009.

Olivares, Joan. Un pas de puça. Bloc d'internet Otos4, 2 de desembre 2008.